

SDÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLAR ARASI BEKTAŞİLİK VE
ALEVİLİK SEMPOZYUMU I

BİLDİRİLER VE MÜZAKERELER

THE 1ST INTERNATIONAL SYMPOSIUM on

BEKTASHISM and ALEVISM

28-30 EYLÜL/SEPTEMBER 2005

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	143394
Tas. No:	297.62 ULU.B

ISPARTA

SDÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 7

Yayına Hazırlayan
Sempozyum Düzenleme Kurulu

Çözümleme

Sadettin Özdemir- Yusuf Açikel- Ramazan Uçar- Nevin Karabela- Haluk Songür- Nuri Tuğlu
Aynur Erginekin- M.Sadık Akdemir- Nejdet Durak- Sevim Özdemir- Adem Efe-
Ali Bulut- H.Tevfik Marulcu-Kamile Ünlüsoy-Hülya Altunya-
Ünal Yerlikaya- Mustafa İlboğa- B.Bengü Tortuk- Kevser Çelik- Hatice Mesci

İngilizce ve Arnavutça Çeviri

İ.Hakkı Göksoy-Adnan Koşum-Bilal Gökır-Bilal Sambur-İ.Latif Hacinebioğlu- Kamile Ünlüsoy-
Rudina Diko-Adnan Matkaya

Haritalar

Kadir Temurçin

Kapak

Nejdet Durak

ISBN 975-7929-87-5

Birinci Baskı

Kasım 2005 İSPARTA

Yazılann sorumluluğu yazarlarına aittir; kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

İsteme Adresi: SDÜ İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: 0 246 211 38 81 Faks: 0 246 237 10 58

Baskı: Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd.Şti.

Kutlubey Mah.1004 Sokak Nu:15 / B İSPARTA

Tel: 0 246 233 03 74&75 Faks: 0 246 233 03 76

e - mail : fakultekitabevi@yahoo.com.tr

GELENEKSEL ALEVİLİKTE İBADET TELAKKİLERİ

Cenk ÜÇER*

Giriş

Bu bildiriye, Tokat bölgesinde yürütülen alan araştırmasında elde edilen verilerden hareketle Geleneksel Alevilikteki ibadet telakkileri ele alınacaktır. Bölgede yürüttüğümüz çalışmada Aleviler arasında epistemolojik kabuller anlamında farklılıkların olduğu görülmüştür. Buna göre, Alevileri “*ilham* ve *keşf* bilgi kaynağı” olarak kabul edenler ve etmeyenler şeklinde iki ana gruba ayırmak mümkündür. Geçmişten günümüze Alevi denildiğinde “ilham ve keşf merkezli telakkiler”in anlaşıldığı muhakkaktır ki, bu bağlamda Aleviler arasında yürütülen tartışmalarda ilham ve keşf merkezli Aleviliğin asıl Alevilik olduğunun ısrarla vurgulandığı görülmektedir.¹ Biz de bildirimizde ilham ve keşfi birinci derecede bilgi kaynağı olarak kabul eden Geleneksel Alevilikteki ibadet telakkilerini ele alacağız.

1. Alevilik

Bu girişten sonra Geleneksel Alevilikten ne anlaşılması gerektiği hakkında bir çerçeve çizilebilir. Bilindiği gibi, sözlükte “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” ve “Ali soyundan olan” anlamlarına gelen Alevi kelimesine² terim olarak siyâsî, itikâdî ve tasavvufî açıdan çeşitli anlamlar yüklenmiştir.³ Bu terim siyâsî alanda, Hz. Ali’nin birinci halife olması ve halifelüğün onun soyundan gelenlerce yürütülmesi gerektiği yönündeki kabullere sahip olanlar için kullanılmışken; itikâdî alanda Hz. Ali’yi en üstün sahabî olarak görenlerin yanı sıra, kendisine peygamberlik konusunda paye verenlerden ulûhiyyet atfedenlere varıncaya kadar, çok geniş bir yelpazede ifade edilebilecek çeşitli inançları taşıyanlar, bu terimin kapsamında değerlendirilmişlerdir. Tasavvuf alanında ise silsilelerini Hz. Ali’ye dayandıran tarikatlar genel olarak Alevî -meşreb- olarak isimlendirilmiş, aynı zamanda cehri zikri tercih eden tarikatlar da Alevî kelimesi ile nitelendirilerek, Hz. Ali de cehri zikri benimseyenlerin piri olarak kabul edilmiştir.⁴

Tokat bölgesinde yürüttüğümüz alan araştırmasında, günümüzde Alevî kelimesinden, kelimenin istilâhî bütün anlamlarının bir bileşkesinin anlaşılması gerektiği görülmüştür. Buna göre, Tokat bölgesindeki Alevilerin, gerek Hz. Ali’nin birinci halife olması gerektiği yönündeki kabulleri, gerek onun en üstün sahabî olmasından, kendisine birtakım ilâhî sıfatlar atfedilmesine varıncaya kadar çok farklı da olsa, hakkında bazı inançları benimsemeleri, gerekse tarikat silsilelerini Oniki İmam’dan biri yoluyla Hz. Ali’ye ulaştırmaları, “Alevilik’ten, istilâhî alanlarda kullanıldığı bütün anlamların bir bileşkesinin anlaşılması gerektiği” yönündeki tespitimize temel

* Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi, e-mail:cucer@omu.edu.tr

¹ Bkz.: Mehmet Yaman, *Alevilik İnanç-Edeb-Erkân*, İst., 2001, s. 16.

² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, Dâru’l-Maârif, Kahire, ty., c. IV, s. 3095; Ebû Sa’d Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem’ânî, *el-Ensâb*, Müessesetü’l-Kütübîs-Sekâfiyye, Beyrut, 1998, c. IV, s. 229; Ayrıca bkz.: Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkilâp ve Aka Kitabevi, İst., 1977, s. 19; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İst., 1993, s. 233; Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, c. II, İst., 1989, s. 368-369.

³ Ocak, *agm.*, s. 368-369.

⁴ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilâp Kitabevi, İst., 1953, s. 199; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İst., 1990, s. 201, 202. Kelimenin istilâh olarak kullanımı ile ilgili olarak ayrıca bkz.: Cenk Üçer, *Tokat Yöresi Alevileri, Tarihi, İnançları, Örf ve Adetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2005, s. 15-17.

gerekçe oluşturmaktadır. Nitekim, Hz. Ali'yi en üstün sahabî ya da velâyet kapısının pîri olarak görseler dahi, Rufâilîlik, Kâdirîlik vb. silsile ve zikir şekli itibariyle "Alevî meşrep" kabul edilen tarikatların, Alevî olarak isimlendirilmemeleri yukarıdaki tespitimizi destekleyen fiili bir durumdur.

Günümüzde Alevî kelimesinin neyi ifade ettiği Tokat bölgesinde, kendileriyle mülakat yapılan kişilerin yaptıkları tanımlarda görülebilir. Buna göre, bölgedeki insanların Alevîlik tanımlarında "Hakk-Muhammed-Ali", Hz. Peygamber, Hz. Ali, Kur'an, Ehl-i Beyt, tecellî ve evliyâ kültü vb. inançlar; dört kapı-kırk makam ve üç sünnet-yedi farz gibi âdâb ve erkân; eline-diline-beline sahip olmak, döktüğünü doldurmak, ağlattığını güldürmek, aç doyurmak, açık giydirmek, başkalarını kendi nefesine tercih etmek vb. ahlakî ilkelerin ağırlık kazandığı ve Alevîliğin *tarikât* şeklinde tanımlandığı görülmektedir.⁵

Alevî ibadet hayatının temelini oturtulan cemlerin birer zikir toplantısı olması, Alevîlikteki İkrar Verme Ceminin aslında bir tarikata giriş, inâbe-biat uygulamasından farklı bir şey olmaması,⁶ diğer tarikatlarda olduğu gibi, pîr, şeyh, dede, rehber, tâlip (mürîd) şeklindeki bir hiyerarşik yapılanmanın bulunması, bazen sözlü de olsa kimi Zeyne'l-Abidin,⁷ kimi İmam Cafer,⁸ kimi Musa Kazım⁹ ve kimi de İmam Rıza¹⁰ aracılığı ile silsilelerini Hz. Ali'ye ulaştırmaları¹¹ ve Alevîlerin kendilerince metbu ocak¹² denilen ana ocak/baş ocakların tekkeleri durumundaki tekkeler etrafında bir yapılanma sergilemeleri ve her bir grubun müstakil olarak varlığını sürdürmesi, tarikatların fiili, insanî, fikrî ve maddî birtakım ortak unsurları¹³ göz önünde bulundurulduğunda, Alevîlik şemsiyesi altında toplanan bütün grupların birer *tarikât* olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim, cem esnasında coşkuyu sağlamak için okunan deyiş ve nefeslerin, diğer tarikatlardaki ilahîler,¹⁴ kullanılan saz ve keman gibi enstrümanların, kudüm, def veya ney ile aynı mahiyette olması¹⁵ göz önüne alındığında Alevîliğin *tarikât* olarak değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir.

Günümüzde Alevî kelimesiyle nitelendirilen gruplar, her bir grupta Dedeliğin babadan oğula geçmesi, her grubun kendine özgü bazı uygulamalarının olması, yine tarikatlarının işleyişini kendi içlerinde yürütmeleri ve diğer gruplardan olanların tarikatlarına alınmaması (Bektâşîliğin Babağan kolu hariç), "soy sürme"nin esas olması vb. özel bazı hususlar dolayısıyla

⁵ Üçer, *age.*, s. 34-38.

⁶ İhan Cem Erseven, *Alevilerde Semah*, Ant Yay., İst., 1996, s. 206; Metin Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, Sivas, 2000, s. 208; Esat Korkmaz, *Anadolu Alevîliği*, Berfin Yay., İst., 2000, s. 373; Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Araştırma Yay., Ank., 2004, s. 166.

⁷ *Eyüp Yıldırım*, 1931 Tokat Çerçi doğumlu, ilkokul mezunu, Zeyne'l-Abidin Ocağı Dedesi.

⁸ *Mustafa Pekgöz*, 1959 Doğlacık doğumlu, ilkokul mezunu, İmam Cafer Ocağı tâlibi.

⁹ Pek çok Bektâşî'nin kendilerini Musa Kazım'a bağladıkları bilinen bir husustur.

¹⁰ *Nesimi Yıldız*, 1931 Zile Küçükaköz doğumlu, İmam Rıza ocağına bağlı Şihanlı aşireti Dedesi, okur-yazar, Dede Bektâşî; *Yusuf Özer*, 1933 Zile doğumlu, ilkokul mezunu, İmam Rıza ocağı Dedesi, Dede Bektâşî; *Sadık Arslan (Güzel Dede)*, 1924 Erbaa Keçeci doğumlu, okur-yazar, Keçeci Baba sülâlesinden dede.

¹¹ Bu geleneğin bölge dışındaki Alevîler için de söz konusu olduğu bilinmektedir. Bkz.: Cemal Şener, *Benim Kabem İnsandır*, Ad Yay., İst., 1996, s. 98-99. Nitekim Çankırı bölgesinde bulunan Seyyid Hacı Ali Türâbî Ocağının silsilesini Muhammed Bakır yoluyla Hz. Ali'ye dayandırdığı görülmektedir. Bkz.: Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, "Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türâbî Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler", *HBVAD*, S.26, Ank., 2003, s. 85.

¹² Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevîlik*, Berfin Yay., İst., 1995, s. 206.

¹³ Kara, *age.*, s. 200-271; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İst., 1995, s. 107-169.

¹⁴ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ank., 1966, s. 301-302. Bu konuda ayrıca bkz.: İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, çev.: Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İst., 1999, s. 24-25.

¹⁵ Şehirlerde icra edilen Bektâşî ayinlerinde saz veya kopuzun yanında kudüm, tambur, çalpala gibi aletler de kullanılır. Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açardan Alevîlik-Bektâşîlik*, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 89.

"soya (ocaklara) dayalı tarikatlar" şeklinde nitelendirilmelidir.¹⁶ Nitekim varıklarını "soya dayalı" olarak sürdürseler de söz konusu gruplarda hakim olan en belirgin özellik, tarikatların ortak unsurlarının hepsini bir şekilde barındırıyor olmasıdır. Bu da söz konusu bu yapılanmaların¹⁷ net olarak "soya dayalı tarikatlar" şeklinde tanımlanmasını mümkün kılmakta ve günümüzde Anadolu'da yaşayan Aleviliğin soya (ocaklara) dayalı tarikatlardan oluşan gruplar (topluluklar) bütünü için bir üst kimlik veya bir şemsiye kavram olduğunu göstermektedir.

2. İbadet Telakkileri

Alevilerin ibadet telakkilerini ele almaya başlarken, kendilerinin ibadet hayatlarını tasavvuf ve tarikat hayatı kalıpları içerisinde şekillendirdikleri ifade edilmelidir. Alevilerin, "imarı ikrâr olarak görmek" suretiyle inanç konusunda sergiledikleri tavır¹⁸ ibadet hayatlarında da temel hareket noktası olarak kabul etmeleri son derece anlaşılır bir durumdur. Nitekim, bütün dîni telakkilerini tarikat hayatı bağlamında değerlendirerek ibadet hayatları için de söz konusu yaklaşımı esas alan Alevilerin, bir zikir ayını olan 'cem'i temel ibadet olarak kabul etmeleri bunun açık göstergesidir.

İslâmlaşma sürecinde ilk dönemlerden itibaren karşılaşarak benimsedikleri ve sosyal bünyelerine uyarlayarak aldıkları sûfi karakterli İslâm anlayışı, geçmişten günümüze Alevilerin dîni hayatını o derece şekillendirmiştir ki, Aleviler her şeyi bu alana hasretmişlerdir. Bilindiği gibi, "Fütüvvetnâmeler ve XVI. yy. Alevî kaynakları incelediğinde karşılaşılan zihniyet, Türk tasavvuf geleneğinde Ahmet Yesevî ile başlayan, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre ve Cebbâr Kulu'yla devam eden, Dört Kapı-Kırk Makam etrafında şekillenen dinamik din anlayışıdır. Kaynaklardaki bu din anlayışı, temel inanç esaslarını ve ibadetlerini Hanefî-Maturidî geleneğinde muhafaza ve kabul eder. Ancak, muhtemelen taşradaki dîni hayatın şekillenmesi ve bazı çevrelerde hakim olan bâtinî tavır, bunlarda temel İslâmî ibadetlere farklı yorumlar getirerek onların ifasında 'olumsuz bir tutum' sergilemelerine neden olmuştur. Bu 'olumsuz tutum' zamanla tarikat geleneği içindeki merasimlerin, ibadetlerin yerine kâim aslî unsurlar haline dönüşmesine yol açmıştır."¹⁹ Bu durum, her şeyi tasavvuf kalıpları içerisinde anlamlandıran Alevilerin, neden ibadetleri de bu çerçevede anladıklarını net olarak açıklamaktadır. Hatta, Alevilerdeki bu tavır o noktaya varmıştır ki, temel İslâmî ibadetlerden; bazısına *halkacık namazında* olduğu gibi 'ismiyle', bazısına oruçtaki gibi 'şekliyle', bazısına ise hacdaki gibi 'benzeriyle' kâim ibadetler ikâme etmişler ve fakat bunları da tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırmışlardır. Bu durum ibadet psikolojisi ile bağlantılı görülmelidir. Zira gerek sosyal yapıları, gerek tasavvuf anlayışları, gerekse teberâ anlayışı gereği temel İslâmî ibadetler hakkında 'olumsuz tutum' sergileyen Alevilerin, ibadetlerin dîni hayatın ayrılmaz bir parçası olması²⁰ dolayısıyla, ihtiyaca binâen, temel telakkileri çerçevesinde bir ibadet hayatı oluşturma durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

¹⁶ Aleviliğin soya dayalı tarikatlar olarak isimlendirilmesini anlamlandıracak bazı veriler için bkz.: Recep Cengiz, *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, FÜSBE, Elazığ, 2000 s. 149-153; Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*, İlâhiyât Yay., Ank., 2004, s. 254.

¹⁷ Günümüzde Tokat'taki yapılanma ile ilgili olarak bkz.: Üçer, *age.*, s. 107-120.

¹⁸ Üçer, *age.*, s. 147-148, 152.

¹⁹ M. Saffet Sankaya, "Alevilik ve Bektaşiliğin Ahîlikle İlişkisi -Fütüvvetnâmelere Göre-", *İslâmiyât*, c. VI, S. 3, Ank., 2003, s. 110. Fütüvvetnâmeler'deki bu din anlayışı hakkında ayrıca bkz.: Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1998, s. 255-236, 325-377. Alevilik'te ibadetlerle ilgili olarak bkz.: Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*, Selçuk Yay., İst., 1990, s. 286-291; İlyas Üzümlü, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, Horasan Yay., İst., 2002, s. 122-126 s. 38-43.

²⁰ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İst., 1968, s. 189-193; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İst., 2003, s. 116-123.

Burada her şeyi tarikat hayatı kalıplarında anlamlandıran ve dolayısıyla temel İslâmî ibadetleri de bu bağlamda şekillendiren Alevîlerin bu tavırlarının, gerek İslâm'la karşılaştıkları ilk dönemlerdeki yarı göçebe ya da göçebe sosyal yapılarından, gerek ilk dönemlerde muhatap oldukları, iman ve ameli birbirinden ayıran Mürcie ve Kerrâmiye gibi mezhepler ve tarihsel süreçte hiçbir zaman uzak kalmadıkları Şîî-Bâtınlık'ten İsmâîlîliğe, Melâmetîlik'ten Hurûfîliğe çok geniş bir yelpazede müteessir oldukları bâtinî karakterli hareketlerden kaynaklandığı; asıl etkinin ise yukarıda anılan geleneklerin tesiriyle oluşmuş tasavvuf telakkileriyle ortaya çıktığı ifade edilmelidir. Nitekim, tasavvuf sistemini, Dört Kapı-Kırk Makam prensibi üzerine kuran Alevîler, temel İslâmî ibadetleri dört kapının ilki olan "Şeriat Kapısı"nın gereği olarak görmekte, bu ibadetlerle ilgili tekliğin "şeriat makamındaki kişiler için geçerli olduğunu" kabul etmektedir. Kendilerini "Tarikat Makamının" müntesipleri olarak gören Alevîler, doğâl olarak şeriat makamının ibadetleriyle mükellef olmadıklarını düşünmektedirler.

Alan araştırmaları esnasında dikkat çeken bazı uygulamalar ve tespit edilen yaklaşımlar, temel İslâmî ibadetler hakkında sergiledikleri tutumda göz ardı edilmemesi gereken diğer önemli hususun, Alevîlikteki *teberrâ anlayışı* olduğunu ortaya koymaktadır. Alevîler arasında bugünkü anlamında Safevî etkiyle benimsendiği bilinen *teberrâ anlayışı*,²¹ "Ali'yi sevmeyeni sevmemek" şeklinde genel bir anlam içerse de, özel anlamda "öteki" olarak kabul ettikleri Sünnîlerden "uzak durmayı" ve "onlara benzememeyi" ifade etmektedir. Bu noktada bölgedeki Alevîlerin, Müslümanlığı Sünnîlik ile eşdeğer görüp kendilerini Müslüman şeklinde isimlendirmek yerine İslâm olarak isimlendirmeleri, *teberrâ anlayışının* boyutlarını göstermesi açısından burada zikredilebilir.²² "Öteki" olarak gördüklerinin ismiyle anılmaktan kaçınan Alevîlerin, "ötekilerinki" olarak gördükleri bazı ibadetlerle ilgili olumsuz bir tutum sergilemeleri şaşırtıcı değildir. Nitekim, oruç tutan Alevîlerin, oruçlarını açarken, akşam ezanından biraz önce ya da sonra açmaları ve bunu Sünnîlere benzememek adına yapmaları,²³ konuyla ilgili tespitleri desteklemektedir. Akşam ezanıyla beraber oruç açmanın bir *Muâviye adeti*²⁴ olarak görülmesi, *teberrâ anlayışının*, temel İslâmî ibadetler noktasında sergilenen 'olumsuz tutum'da göz ardı edilmeyecek kuvvetli bir psikolojik etken olduğunu göstermektedir.²⁵

Burada, Alevîliğin temel İslâmî ibadetleri tarikat hayatı kalıplarına uydurarak kendilerince yorumlamak suretiyle kazandırdıkları şeklin, daha iyi anlaşılması için bazı somut örnekler verilerek konunun işlenmesine devam edilebilir.

a. Gusûl ve Abdest

Günümüzde Alevîler, Alevîliğin temel kaynaklarındaki vurgu doğrultusunda²⁶ kahir ekseriyetle cinsel ilişkiden sonra, *görgüye* girerken, kurban keserken, bayram namazlarından önce, musahiblik erkanında vb. gusûl ve abdest alırken, daha çok, söz konusu kaynaklarda da görülen gusûl ve abdestin bâtinî/tasavvufî yorumuna vurgu yapmaktadırlar. Nitekim her dört

²¹ İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşılık Araştırmaları*, çev.: Turan Alptekin, Cem Yay., İst., 1994, s. 133-134; Ahmet Yaşar Ocak; "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış", *Belleter*, c. LXIV, S. 239, Ank., 2000, s. 148-149.

²² Üçer, *age.*, s. 33.

²³ *Ali Gökvelioğlu*, 1933 Sivas Yıldızeli Esençay (Cenikdere) doğumlu, Kızıldeli Evlatları'ndan Bektaşî Dedesi; Fazlı Doğan, 1929 Niksar Akgüney doğumlu, İlkokul mezunu, Bektaşî Dedesi.

²⁴ Ali Gökvelioğlu Dede, bunun "rahmetli Nergiz Annesi'nden aldığı bir ilham" olduğunu dile getirmektedir.

²⁵ Alevîlerin temel İslâmî ibadetler konusunda takındıkları olumsuz tavır hakkında bkz. Üçer, *age.*, s. 191-193.

²⁶ Buyruk nüshalarında "tâlîbe önce abdest gerektiği" belirtilmekte, "yol ehli olanların her sabah temizce yıkanıp abdest almaları" tavsiye edilmektedir *Erdebili Şeyh Safî ve Buyruğu*, (bundan sonra *Şeyh Safî Buyruğu* şeklinde kullanılacaktır), haz.: Mehmet Yaman, İst., 1994; s. 49, 129.

kapının kendine has cünüplüğü vardır. Buna göre şeriat makamının cünüplüğü ihtilâm olmak ya da cimâ etmek; tarikatın cünüplüğü, pirsiz yola çıkmak; marifetin cünüplüğü, nefsini bilmemek; hakikatin cünüplüğü ise kendi ayıbını örtüp, başkasınınkini âşikâr etmektir.²⁷ Nitekim, cimadan sonra yıkanılır, ama bu, temizlik amaçlıdır. Alevilik'te cünüplük, *görgüde verilen sözün bozulması*, yani *tarikat zinâsı* yapmaktır. Bu da yıkanmakla temizlenmez.²⁸ Bu noktada asil taharetin, tarikat meydanında halk nazarında temizlenmek olduğu temel anlayış olarak kabul edilmiştir.

Aynı kabul abdest için de söz konusudur. Bölgede Ehl-i Beyt Vakfı'nın görüşlerine yakın olanlar²⁹ hariç, abdesti Hanefî usûle göre alan Alevîler³⁰ arasında "gönül abdesti"³¹ ya da "ruh abdesti"³² de denilen "tarikat abdesti"nin asıl olduğu yönünde bir vurgunun yapıldığı görülmektedir.³³ Buna göre, tarikat abdesti, *cemde görgü sırasında toplum huzurunda kimseye elinden, dilinden ve belinden bir zarar gelmeyeceğine dair söz vermektir* ki işte *abdesti alınmış ve namazı kılınmış olmak* da bu demektir.³⁴ Alevîler'in şeriat abdesti olarak isimlendirdikleri abdesti almakla beraber, *tarikat abdesti* dedikleri ve cemlerde sembolik olarak yerine getirdikleri abdeste daha çok önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu da bildirimizin ana fikri olan "Alevîlerin bütün dinî telakkilerini tarikat hayatı kalıplarında şekillendirdikleri" görüşünü açıkça desteklemektedir.

b. Namaz

Alevîliğin temel kaynaklarında namazla ilgili kuvvetli vurgular vardır. Sözelimi, Makâlât'ta, susuz abdest, abdestsiz namaz olmayacağı gibi namazsız da Allah'a *yarınma*nın olmayacağına açıkça işaret edilmekte,³⁵ namazla ilgili bazı benzetmelerin de yapıldığı görülmektedir.³⁶ Vilâyetnâme'de, Hacı Bektaş Veli'nin kerametlerinden birisinin *dan* çeğinin

²⁷ *Ali Gökvelioğlu*. Aynı yaklaşımın kaynaklarda da aşırı bir vurguyla dile getirildiği görülmektedir. Bkz.: Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât*, Seha Neşriyat, Ank., ty., s. 8; *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, (bundan sonra *Cafer Sadık Buyruğu* şeklinde kullanılacaktır.), haz.: Adil Ali Atalay, Can Yay., İst., 1998 s. 106. Ayrıca bkz.: Yaman, *age.*, s. 345.

²⁸ *Haydar Çelebi*, 1952 Zile doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Bektâşi tâlibi; *Abdullah Kurt*, 1966 Zile doğumlu, üniversite terk, Babacı Hubyarlı Dede.

²⁹ Ehl-i Beyt Vakfı çevresinde bazı uygulamaların Caferî fihri çerçevesinde yerine getirildiği bilinmektedir.

³⁰ *Ali Gökvelioğlu*, *Fazlı Doğan*, *Haydar Çelebi*, *Eyüp Yıldırım*, *Muharrem Tuncer*, 1948 Reşadiye Sazak doğumlu, lise mezunu, esnaf, Dedeci Bektâşi tâlibi, *Hüseyin Yıldız*, 1939 Zile Akkılıç doğumlu, ilkokul mezunu, Vekilci Bektâşi Dedesi (Vekil Dede), *Derviş Başdoğdu*, 1927 Zile Akçakeçili doğumlu, okur-yazar, Babacı Bektâşi (Sımcı), *Bektaş Aldemir*, 1952 Zile Çakırçalı doğumlu, ilkokul mezunu, Şah İbrahimî dedesi, *Dursun Şahin*, 1982 Almus doğumlu, Açıköğretim İktisat Fak. öğrencisi, Kul Himmetli (Şahinoğlu Ocağı mensubu), *Saduk Dere*, 1933 Keçeci doğumlu, emekli, Keçeci Baba dedesi.

³¹ *Hüseyin Yıldız*.

³² *Abdullah Kurt*.

³³ Hemen hemen bütün Dedeler "tarikat abdesti"nin önemine işaret etmektedir. Alevîler arasında tarikat hayatı kalıplarında dile getirilen bu yaklaşımın temel kaynaklarda da aynı çerçevede ele alındığı görülmektedir. Nitekim Buyruk nüshalarında abdest hakkında dört kapıyla ilgili anlamlar yüklenerek bir kabulün dile getirildiği göze çarpmaktadır: "Ammâ şeriat abdesti su ile olur. Tarikat abdesti, Pîr elinden biat etmektir. Marifet abdesti, nefsini bilip Rabbi'ni bilmektir. Hakikat abdesti, öz kendi ayıplarını görüp, başkalarının ayıbını örtmektir." *Şeyh Safi Buyruğu*, s. 50. Ayrıca bkz.: *İmam Cafer Buyruğu*, s. 167, 184; *Şeyh Safi Buyruğu*, s. 108, 129.

³⁴ *Ali Gökvelioğlu*, *Ali Arslan*, 1938 Almus Gölgeği doğumlu, emekli öğretmen, Eraslan Ocağı (Bektâşi) dedesi, *Mustafa Şener*, 1939 Tokat doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Pir Sultan Ocağı tâlibi, *Derviş Başdoğdu*.

³⁵ Coşan, *age.*, s. 8. Buradaki orijinal ifade şu şekildedir: "Pes imdi adam gerek kim suya yaraya ve su gerek kim abdeste yaraya ve abdest gerek kim namaza yaraya ve namaz gerek kim Çalap Te'alâ'ya yaraya."

³⁶ Coşan, *age.*, s. 77. Ayrıca bkz.: Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Veli ve Makâlât*, Akçağ Yay.,

üstünde iki rekat namaz kılmak olduğu inancının işlenmesi³⁷ ve Buyruk nüshalarında Hz. Peygamber'in iki rekat namaz kılması,³⁸ evliyanın dostu olmak için namaz ve niyazın gerekli olması,³⁹ ve Kur'an'daki "Üläike ke'-en'âmi bel hum edall"⁴⁰ ayetinin kimler için olduğu sayılırken, salât ve zekât ehlinde olmayanların da bu kapsamda zikredilmesi,⁴¹ vb. bu vurgunun açık göstergesidir.⁴²

Her ne kadar gelenekte namazın kılındığı ile ilgili şeyler anlatılsa,⁴³ namaz kılmamalarının hata olduğu yönünde görüşler beyan edilse⁴⁴ ve çoğunlukla bayram namazları ve cenaze namazı kılınsa ve Cuma namazını kılanlar bulunsun da⁴⁵ istisnası olmakla beraber⁴⁶ Alevîler, kimi Hz. Ali'nin camide öldürülmesinden dolayı camiye gitmediklerini ve namazı terk ettiklerini,⁴⁷ kimi bu namazın beş vakit olarak Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Hz. Ömer⁴⁸ ve özellikle Emevîler ile Abbâsîler döneminde düzenlenmiş olduğunu,⁴⁹ kimi de kendilerinin

Ank., 2002, s. 239. Makâlât'ta namazın ele alınışı ile ilgili ayrıca bkz.: Güzel, *age.*, s. 82-85.

³⁷ *Vilâyetnâme*, s. 16.

³⁸ *Şeyh Safî Buyruğu*, s. 82.

³⁹ *Şeyh Safî Buyruğu*, s.57.

⁴⁰ Kur'an, A'râf (7): 179.

⁴¹ Buna göre ayet, şunlar için gelmiştir: "...Hak'ı bâtıldan ayırmazlar ve Adem'e secde eylemezler, salât ve zekât ehlinde değillerdir. Hakk Te'âlâ'nın sırlarını düşünmezler. Hayvan gibi yeme-içme ve şehavâtın başka birşey bilmezler. Bunlar dünyaya tapar, ahireti unuturlar." *Şeyh Safî Buyruğu*, s. 49.

⁴² Fütüvvetnâmeler'de, şeddin dürülmesi te'vil edilirken, şeddin beşe katlanması "İslâm'ın beş şartına ve beş vakit namaza yorulmuş, İslâm'ın beş temel üzerine yükseldiği ve bunlardan birinin namaz olduğu işlenmiş, dört kapı-kırk makam ele alınırken şeriat makamının ilk sıralarında namaz sıralanmış, namazın kazaya konmaması salık verilerek, bunun fetâliğin şartlarından birisi olduğu söylenmiş ve namazın ihlasla kılınması gereği "iftitah tekbirinin, güneş ışınları misâli vücudun her zerresine işlemesi gerektiği" gibi çeşitli benzetmelerle anlatılmıştır. Bkz.: Mehmet Saffet Sankaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2002, s. 116-120.

⁴³ Sözelimi, Dervişçiler'in Dedesi/Babası Dursun Baba'nın müridlerine beş vakit namaz kıldırıldığı, Alıçözü köyündeki sohbetler esnasında dile getirilmiştir. *Muharrem Tok*, 1911 (1329 h.) Zile Alıçözü (Kasın) doğumlu, Dervişçi Bektâşi. Hubyar geleneği içinde de bu tür kayıtlara rastlamak mümkündür. Bekir Ege (1935 Turhal Ulutepe doğumlu, Köy Enstitüsü mezunu, medresede de okumuş, emekli Başkomiser), babasının beş vakit namaz kılıp, cemaate de kıldırıldığını söylemektedir.

⁴⁴ Bu görüşe göre, Alevîler'in namaz kılmaması hatadır, çünkü Hz. Ali bizzat kendisi namaz kılmıştır. Hz. Ali'nin namaz kıldığını göstergesi de kendisinin camide yaralanmasıdır. *Muharrem Tuncer, Ergün Kılınçarslan*, 1959 Reşadiye doğumlu, üniversite mezunu, Bektâşi tâlib.

⁴⁵ *Ali Gökvelioğlu, Emrullah Eraslan*, 1930 Nıksar Ataköy doğumlu, Alevî Hocası, Güvenç Abdal Ocağı tâlibi, Bektâşi, *Hüseyin Yıldız, Süleyman İş*, 1933 Zile doğumlu, ilkokul mezunu, emekli işçi, *Haydar Çelebi, Haydar Baykal*, 1950 Zile doğumlu, Zile Göçenli köyünden, emekli öğretmen, Yağmur Ocağı Dedesi, *M. Ali Çelik*, 1938 Dodurga doğumlu, Nefes Evlatları'ndan Bektâşi, *Rıza Pirdoğan*, 1968 Tokat doğumlu, ortaokul mezunu, esnaf, Şah İbrahim tâlibi, *Eyüp Yıldırım*. Hüseyin Yıldız "herkes olmasa da" derken; Eyüp Yıldırım "sadece cenaze namazının kılındığını" dile getirmektedir. Saduk Dere de Keçeci köyündeki cami yanından önce Cuma ve bayram namazlarının şer'î usullere göre kılındığını söylemektedir.

⁴⁶ Az da olsa Alevîler arasında namaz kılanların olduğu dile getirilmektedir. *Emrullah Eraslan, Hüseyin Yıldız*. Nitekim kaleme alınan eserlerde namazın maddî ve manevî değerinden bahsederek, namazın beş vakit farz kılındığı ve bu ibadet esnasında yapılan hareketlerin, söz gelimi, tekbir alırken elleri kulağa götürmenin, dünya meşgalelerini arkaya atıp, tertemiz bir kalp ile yalnız Allah'ın huzurunda olmayı düşünmek için yapıldığı gibi anlamlara geldiği hakkında yorumlar yapıldığı da görülmektedir. Bkz.: Mehmet Dişkuran, *İnançta Devrim (Evrensel Çağın)*, Can Yay., İst., 1996, s. 205-210.

⁴⁷ *Dursun Şahin, Bekir Baytekin*, 1931 Ulutepe doğumlu, İbrahim Ethem tâlibi, Alevî Hocası, *Ahmet Gökdoğan*, 1931 Zile Alıçözü doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, Keçeci Babalı, *Kasım Kıp*, 1957 Tokat Eskiköy doğumlu, ilkokul mezunu, Bektâşi tâlib. Nitekim Bekir Baytekin, "Önce cami de namaz da bizim imiş." demektedir.

⁴⁸ *Sadık Kaplan*, 1928 Zile Yalinyazı (Maşat) doğumlu, ilkokul mezunu, Dedece Bektâşi, talip, ayrıca bkz.: Aşık Durmuş Günel, *E'le E'l Hakk'a*, Can Yay., İst., 2000, s. 33.

⁴⁹ Halil Öztoprak, *Kur'an'da Hikmet Tarih'te Hakikat*, Can Yay., İst., 1990, s. 12; Cemal Şener, *Alevilik*

tarikat ehli olmaları sebebiyle şeriat makamının gereği olan namazdan sorumlu olmadıklarını⁵⁰ söyleyerek birtakım gerekçelerle beş vakit namaz kılmamaktadırlar.⁵¹ Ancak Alevîler, yukarıda bahsettiğimiz doğrultuda beş vakit namaz yerine, sadece adı aynı olan bir uygulama ikame etmişlerdir. Buyruk nüshalarında namaz konusunun bâtinî/tasavvufî yorumlarla da verildiği görülmekle birlikte⁵² günümüzde Alevîler arasında namaz denilince "halkacık namazı" ya da "halka namazı" denilen *tarikat namazı* anlaşılır. Alevîler genellikle, şeriat namazı olarak gördükleri beş vakit namazı kılmamakta, bunun yerine konu girişinde işaret edilen hususlar doğrultusunda şeklen ve muhteva olarak farklı bir namaz ihdas etmiş bulunmaktadır. Nitekim Alevîler arasında asıl olan tarikat namazıdır.⁵³ Bu namaz sadece tarikatlarda kılınmaz, caminin bulunmadığı köylerde şer'î şekliyle bayram namazı kılınmadığı zaman, bunun yerine de halka namazı kılınır. Hatta kimi yerlerde şer'î bayram namazından sonra ek olarak halka namazının da kılındığı bilinmektedir.⁵⁴ Bu namazın Perşembe akşamları edâ edilmesiyse Cuma namazının da kılınmış olduğu kabulü,⁵⁵ hem zihniyet dünyalarında, "şeriat makamının gereği olarak terk ettikleri" ibadetlerle ilgili kabullerin bir şekilde varlığını, hem de bunlar yerine alternatif uygulamalar ikâme ettikleri ile ilgili dile getirdiğimiz hususların doğruluğunu açıkça göstermektedir.

c. Oruç

Alevîlerin temel İslâmî ibadetler noktasında bunları tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırarak farklı yorumlar getirdikleri tezimize güzel bir örnek, oruç hakkındaki uygulamalarıdır.

Farklılıklarına rağmen Alevîler arasında tutulan oruçlar, Muharrem (12 gün), Medet-Mürüvvet (2-3 gün), Hızır (3-7 gün), 48 Perşembe, adak oruçları ve farklı sayılarda tutulan Ramazan orucu (3-9-30 gün) şeklinde sıralanabilir.

Burada yukarıdaki tezimizi destekleyecek olması dolayısıyla bütün Alevîlerin "üzerinde ittifak ederek tuttukları tek oruç olan 12 günlük Muharrem Orucu" ile beraber 48 Perşembe orucundan bahsedilebilir. Alevîlerin, -özellikle sûfî meşreb- diğer Müslümanlar tarafından müstehab olarak tutulan 10 günlük Muharrem orucunu⁵⁶ -ki, Muharremde üç gün sünnet

Nedir Şaha Doğru Giden Kervan, Ant Yay., İst., 2000, s. 98.

⁵⁰ *Saduk Dere*. Alevîler'in niçin namaz kılmadıkları hakkında dile getirilen görüşler için bkz.: Haydar Kaya, *Alevî Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*, Engin Yayıncılık, İst., 1996, s. 120-123.

⁵¹ *Ali Gökvelioğlu, Derviş Başdoğdu*. Ali Dede "Alevîlik'te şeriat namazı yoktur." diyerek bu konudaki temel yaklaşıma da ışık tutmaktadır.

⁵² Şeyh Safî'nin dilinden *beynamazın* kim olduğu şu şekilde anlatılmaktadır: "Beynamaz şunlardır ki; Hakk sevgisini, Peygamber mihrini ve erenlerin muhabbetini gönülden çıkara ve bunların yerine dünya tamahı, kin, kibir, kıskançlık ve kötü düşünceler doldura ve gönülünde büyüklük taslaya, Hakk'a baş eğmeye ve Hakk sözüne karşı gelip, baş indirmeye." *Şeyh Safî Buyruğu*, s. 48. Bu konuda başka bir misal için bkz.: *İmam Cafer Buyruğu*, s. 28, 119.

⁵³ *Ali Gökvelioğlu, Emrullah Eraslan, Hüseyin Yıldız, Derviş Başdoğdu, Dursun Şahin*. Piri Er, *Geleneksel Anadolu Alevîliği*, Evrak Yay, Ank., 1998, s. 11.

⁵⁴ *Nesimi Yıldız, A. Rıza Aykul*, 1954 Zile Akçakeçili doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dedece Bektaşî, İmam Rıza Ocağı dedesi; *Bektaş Aldemir*. Bayramlarda kılınan halka namazı 2'si *temennâ ve tecellâ* (temennâ ve tecellâ, orada bulunan insanların meydan ve posta niyazları ve nzalık almak için birbirleriyle niyazlaşmalarıdır '*Bektaş Aldemir*') ve 3'ü *düvaz* imam sürmek üzere 5 rekat olarak tanzim edilmiştir. *Bektaş Aldemir, A. Rıza Aykul*.

⁵⁵ *Derviş Başdoğdu, Dursun Şahin*. Derviş Başdoğdu "Kırksekiz Perşembe mü'minlerin bayramı" deyişinin bunun delili olduğunu dile getirmektedir.

⁵⁶ Ebû Hafs Şihabeddin Ömer es-Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları -Avârifu'l-Meârif Tercümesi-*, haz: H. Kamîl Yılmaz, İrfan Gündüz, Erkam Yay., İst., 1989, s. 416; İmam Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Din*, ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İst., 1975, c. I, s. 669.

olarak telakkî edilerek oruç tutanların varlığı da bilinmektedir.⁵⁷ Oniki İmam merkezli anlayışları çerçevesinde on ikiye tamamlayarak asıl oruç olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Burada zikredeceğimiz ikinci örnek, genelde yaşlı ve yola bağlı Alevilerce tutulan 48 Perşembe orucudur. Perşembe oruçlarının, Hz. Peygamber'in Perşembe gecesi miraca çıktığı inancından hareketle, sünnet olarak tutulduğu ifade edilmektedir.⁵⁸ 48 Perşembe orucu, tarikata giriş törenlerinde dedenin talipten "hak olduğu" yönünde ikrâr istediği konulardan biridir.⁵⁹ Bu ise diğer Müslümanlar tarafından da Pazartesi-Perşembe oruçları olarak ve sünnet şeklinde değerlendirilerek tutulduğu bilinen orucun, Aleviler tarafından kendi telakkileri çerçevesinde anlamlandırılarak ve bir tarikat erkanı haline getirilerek tutulduğunu ortaya koymaktadır.

d. Hac

Hac.konusu, Aleviler'in temel kaynaklarında hem Ka'be haccı,⁶⁰ hem tasavvufi anlam yüklenerek gönül haccı, hem de bâtinî karakterin ağır basmasıyla tarikat hayatında yapılan ziyaretlerin hac olarak kabul edilmesi şeklinde yer almaktadır. Nitekim kaynaklarda hacla ilgili olarak Ka'be haccıyla beraber gönül haccının da önemine işaret eden pasajlar görmek mümkündür. Sözelimi, Makâlât'ta, Ka'be'ye gidene kılavuz gerektiği, *gönülün* kılavuzunun ise Allah olduğu dile getirilerek başlanan cümlelerde, hakkı batıldan ayırmak ihram giymeye, yoldan bir taş kaldırmak hacdaki şeytan taşlamaya, nefsin hevâ ve hevesini *tepelemek* kurban kesmeye, geçmiş ömür Safâ'ya, gelecek ömür Merve'ye, geçmiş ömür için pişmanlık duyup tevbe etmek ve kalan ömrü Allah'ın kulluğunda geçirmek Safâ ile Merve arasında yürümeye, devamlı tevbe istiğfar halinde olmak Ka'be'yi tavaf etmeye benzetilmektedir.⁶¹

Alevî kaynaklarda yukarıda ortaya konulduğu şekliyle tasavvufi düşüncede görülebilecek yaklaşımların yanında, tarikat hayatıyla ilgili uygulamaların bâtinî yorumlarla hac yerine ikâme edildiği hususu da göze çarpmaktadır. Buna göre, tâlibler, pîrlerinin ve müşşidlerinin evini ziyaret etmekle, "*binbir kere hacı ve gâzi olup, bütün günahlardan kurtulup masûm pâk olurlar.*"⁶²

⁵⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İst., 1957, s. 356.

⁵⁸ *Bektaş Aldemir, Dursun Şahin.*

⁵⁹ *Ali Gökvelioğlu.* Ayrıca bkz. *Şeyh Safî Buyruğu*, s. 141.

⁶⁰ Bisâtî, *Şeyh Safî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*, haz.: Ahmet Taşgın, Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevî Kültür Derneği Yay., Ank., 2003, s. 18; Hasan Yüksel- Saim Savaş, *Üveysilikten Bektaşılığa Kitab-ı Cebbâr Kulu*, Sivas, 1997, s. 22; *Vilâyetnâme*, s. 7, 11, 65.

⁶¹ Coşan, *age.*, s. 74-75. Buyruk nüshasında da bu hususun işlendiği görülmektedir. "Mü'minin gönlü Allah'ın evidir." sözünün açıklandığı pasajda şunlar söylenmektedir: "Mü'minlerin gönlü, Hakk'ın nazârgâhıdır. Hâlis gönül'e günde yetmiş kez bakar, inâyet, merhamet ve şefkatiyle nazar eder. Her kimin gönlünde Hakk korkusu yahut sevgisi var ise, o bakışın eseri görünür. Ve eğer yok ise, sınık dildir (kalbi temiz değil, bozuktur), o kimse taş gönüllüdür. Taşa su etki etmez, ona da söz etki etmez." *Şeyh Safî Buyruğu*, s. 52.

⁶² *İmam Cafer Buyruğu*, s. 118, 125, 183. Aynı hususun Şeyh Safî Buyruğu'nda da aynı çerçevede işlendiği görülmektedir: "Tarikat içinde Hacc'a gitmek mürebbinin gönlüne girmektir. Zahirî Ka'be'ye giden, ayağı ile yürür gider. Amma, Gönül Ka'besi'ne yüzü üzerine yürür gider. Dünya padişahları da Ka'be'ye karşı başlarını koyup, yüzlerini toprağa sürerler, yani namaz kılarlar. Hakk'a niyaz ederler.

Ammâ ârif olan kişi Hakk'ı bilir, kendisine secde kılar. Hakk'ı bilmeyen sonuna dek müşkil içinde kalır. Hemen cehdedip bir gönül ele getirmeye gayret et ki Ka'be'ye varasın, Hakk'ı kendi evinde göresin."

Hatâyi hal çağında

Hakk gönül alçağında

Yüzbin Ka'be yapmaktır

Bir gönül alçağında."

Bkz.: *Şeyh Safî Buyruğu*, s. 53.

Günümüzde, Alevîlerin hac telakkîlerinin bu son noktada yoğunlaştığı görülmektedir. Her ne kadar temel Alevî kaynaklarında temel İslâmî ibadetlerden birisi olan hac, özgün şekliyle kabul edilse de, pirin evini ya da makamını ziyaret etmek gibi tarikat hayatındaki uygulamaların, bâtinî bir yorumla hac ibadetinin yerine yerleştirildiği görülmektedir.

Buna göre, Alevîler arasında gönül hacı esastr.⁶³ Burada, “Allah’ın mü’minin kalbinde olduğu” şeklindeki tasavvufî kabulün, Alevîlerin hac konusundaki tutumlarını şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Tasavvuftaki söz konusu kabulü kendi telakkîleri çerçevesinde şekillendiren Alevîler, kalbin Allah’ın evi olduğundan hareketle,⁶⁴ “insanlarla görüşüp, onlarla iyi geçinmenin, onları kırmamanın, onların gönüllerini hoş tutmanın bir hac olacağı” şeklinde bâtinî bir düşünceye sahip olmuşlardır. Cemlerde yapılan ve cemaî cemale gerçekleştirilen ibadetlerde bu maksadın gerçekleştirildiğini düşünen Alevîler, bu yöndeki düşüncelerinden hareketle Kabe’yi ziyaret etmeyi hac için bir şart olarak görmemektedirler. Nitekim, haccın varlığı kabul edilse de, çok az istisnası olmakla beraber⁶⁵ Alevîler çoğunlukla hacı olmak için Mekke’ye gitmezler.⁶⁶

Alevîler getirdikleri bâtinî yorumlarla temel İslâmî ibadetlerden birisi olan hacı terk etseler de, konunun girişinde ifade edilen, “terk ettikleri bu ibadetlerin yerine bazısına *ismiyile*, bazısına *şekliyle*, bazısına ise *benzeriyle* kâim ibadetler ikâme etmeleri” hususuna bağlı olarak, Kabe’deki haccın unsurlarını Hacı Bektâş’a taşımak suretiyle *benzeriyle kâim bir hac ibadeti* ikâme etmişlerdir. Buna göre Alevîler hacı olmak için Hacı Bektâş’ı ziyaret ederler.⁶⁷

Alevîler arasında evliyâ kültüne bağlı olarak evliyâ ziyaretleri de önemli bir yer tutar. Alevî tekke ziyaretinin, hacca alternatif teşkil edecek bir şekilde anlamlandırılması ise bu bildirimizin ana teması için güzel bir örnektir. Bu ziyaretin, Hacı Bektâş Tekkesi’nin diğer tekkelere hakimiyet kuması doğrultusunda, “Hacı Bektâş Tekkesi ziyareti” etrafında sistemleşmiş olmasına rağmen, bölgede bulunan iki ana ocağın mensuplarının, Hacı Bektâş ziyaretine ek olarak Hubyar ve Keçeci Baba ziyaretlerinin de hac yerine geçeceği hususundaki kabulleri,⁶⁸ işaret ettiğimiz “tekke ziyaretlerinin hacca alternatif teşkil edecek bir şekilde anlamlandırılması” hususuna ışık tutmaktadır. Bu da Alevîlerin bütün telakkîlerini tarikat hayatı kalıplarında şekillendirdikleri tezimizi açıkça destekleyen bir husustur.

e. Malî İbadetler

Burada, yukarıda örnekleriyle verdiğimiz bu tespitimizi malî ibadetler olarak yerine getirdikleri uygulamalar da doğrulamaktadır. Nitekim bütün telakkîlerini tarikat hayatı bağlamında oluşturan Alevîler, maddî ibadetleri de bu çerçevede şekillendirmişlerdir.

Alevîler, diğer tarikatlarda da görülebileceği üzere, gelen gidenin yeme-içme ve konaklama ihtiyaçlarını karşılamak ya da bu işi yürüten insanların yaptıklarına maddî katkı

⁶³ *Mustafa Temel*, 1938 Almus Hubyar doğumlu, Yüksek Okul terk, Hubyar Tekkesi Postnişini.

⁶⁴ “Beytullah, insanın kalbidir.” *Emrullah Eraslan*.

⁶⁵ *Haydar Çelebi, Eyüp Yıldırım, Hüseyin Yıldız, Haydar Baykal, İbrahim Günay*, 1932 Turhal Ulutepe doğumlu, Hubyar dedesi, *Süleyman İş, Dursun Şahin, Ahmet Şahin*, 1934 Almus Görümlü doğumlu, ilkokul mezunu, Kul Himmet dedesi. Haccın varlığının Alevîler arasında kabul edildiği ile ilgili dile getirilen şu husus kayda değerdir. Alevîler dualarında, yaptıkları bu duaların “Hacc’da kesilen kurbanlar ve dualar hürmetine” kabul edilmesi yönünde bir talepte bulunurlar. *Dursun Şahin, Ahmet Şahin*.

⁶⁶ *Ali Gökvelioğlu, Haydar Çelebi, Eyüp Yıldırım, Hüseyin Yıldız, Haydar Baykal, İbrahim Günay, Süleyman İş, Dursun Şahin, Ahmet Şahin*.

⁶⁷ *Ali Gökvelioğlu, Haydar Çelebi, Eyüp Yıldırım, Hüseyin Yıldız, Haydar Baykal, İbrahim Günay, Süleyman İş, Dursun Şahin, Ahmet Şahin, Nesimi Yıldız, Derviş Başdoğdu*.

⁶⁸ İbrahim Günay, “Hubyar’a yapılan ziyaret de hac yerine geçer” derken; Saduk Dere, Keçeci Babalılar arasında “Keçeci Baba’nın yedi defa ziyaret edilmesiyle hac sevabına erişileceği dair bir inancın olduğunu” dile getirmektedir.

sağlamak türünden tarikat hayatının ekonomik/mali yönüyle ilgili uygulamaları maddî ibadet olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda Karakazan Hakkı olarak Tekke ve Dergahlara Yapılan Yardımlar -ki, her grubun *karakazanının* bağlı olduğu Ocak'ın tekkesinde kaynamasından dolayı bu şekilde isimlendirmek daha doğru olacaktır- ve Hakkullah olarak Dedelere, yürütmüş oldukları hizmetler karşılığında verilen aynî ve nakdî yardımlar, Alevîlerin malî ibadet olarak yerine getirdikleri başlıca uygulamalardır. Alevîler'in malî ibadetler konusunda göstermiş oldukları bu tavır da, "şeriat makamının ibadetleri olarak gördükleri temel İslâmî ibadetleri bâtinî yorumlar getirerek tarikat hayatının kalıpları içerisinde anlamlandırdıkları ve uygulamalarını bu çerçevede yerine getirdikleri" tespitimizi en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç

Soya dayalı tarikatlar olarak varlığını sürdüren Geleneksel Alevîlik, bütün dinî telakkî ve uygulamalarını tasavvuf ve tarikat hayatı çerçevesinde şekillendirmiştir. İmanı ikrar olarak gören ve bunu da "elest bezminde ruhların ezelde Hz. Ali tarafından kurulan ve Ehl-i Beytçe sürdürülen bu yola uyacaklarına dair Allah'a söz verdikleri" şeklinde yorumlayarak bir pire ya da mürşide bağlanmak şeklinde anlamlandıran Alevîler, aynı tarzı ibadet hayatı için de hakim anlayış olarak kabul etmişler ve ibadet hayatı ile ilgili bütün telakkîlerini de bu bağlamda oluşturmuşlardır. Nitekim ibadet hayatlarının temelini bir zikir ayini olan "cem"i oturtan Alevîler, oruç, hac ve malî ibadetler gibi bütün ibadet telakkîlerini de tarikat hayatı kalıplarında şekillendirmişlerdir.

Bütün bunlar, ibadet hayatı dahil bütün telakkîlerini tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirmesinden dolayı, Geleneksel Alevîliğin bu çerçevede anlaşılmasının daha sağlıklı bir tutum olacağını göstermektedir.

Kaynakça

I. Kaynak Kişiler

- Abdullah Kurt, 1966 Zile doğumlu, üniversite terk, Babacı Hubyarlı Dede.
Ahmet Gökduman, 1931 Zile Alıçözü doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, Keçeci Babalı, tâlib.
Ahmet Şahin, 1934 Almus Görümlü doğumlu, ilkokul mezunu, Kul Himmet dedesi.
Ali Arslan, 1938 Almus Gölge doğumlu, emekli öğretmen, Eraslan Ocağı (Bektâşi) dedesi.
Ali Gökvelioğlu, 1933 Sivas Yıldızeli Esençay (Cenikdere) doğumlu, Kızıldeli Evlatları'ndan Bektaşî dedesi.
A. Rıza Aykul, 1954 Zile Akçakeçili doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dedeci Bektâşi, İmam Rıza Ocağı dedesi.
Bekir Baytekin, 1931 Ulutepe doğumlu, İbrahim Ethem tâlibi, Alevî hocası.
Bekir Ege (1935 Turhal Ulutepe doğumlu, Köy Enstitüsü mezunu, medresede de okumuş, emekli başkomiser).
Bektaş Aldemir, 1952 Zile Çakırçalı doğumlu, ilkokul mezunu, Şah İbrahimî dedesi.
Derviş Başdoğdu, 1927 Zile Akçakeçili doğumlu, okur-yazar, Babacı Bektâşi (Sırmacı), tâlib.
Dursun Şahin, 1982 Almus doğumlu, Açıköğretim İktisat Fak. öğrencisi, Kul Himmetli (Şahinoğlu Ocağı mensubu).
Emrullah Eraslan, 1930 Niksar Ataköy doğumlu, Alevî Hocası, Güvenç Abdal Ocağı tâlibi, Bektâşi.
Ergün Kılınçarslan, 1959 Reşadiye doğumlu, üniversite mezunu, Bektâşi tâlib.
Eyüp Yıldırım, 1931 Tokat Çerçi doğumlu, ilkokul mezunu, Zeyne'l-Abidin Ocağı dedesi.
Fazlı Doğan, 1929 Niksar Akgüney doğumlu, ilkokul mezunu, Bektaşî dedesi.
Haydar Baykal, 1950 Zile doğumlu, Zile Göçenli köyünden, emekli öğretmen, Yağmur Ocağı dedesi.
Haydar Çelebi, 1952 Zile doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Bektâşi tâlibi.
Hüseyin Yıldız, 1939 Zile Akkılıç doğumlu, ilkokul mezunu, Vekilci Bektâşi Dedesi (Vekil Dede).
İbrahim Günay, 1932 Turhal Ulutepe doğumlu, Hubyar dedesi.
Kasım Kıp, 1957 Tokat Eskiköy doğumlu, ilkokul mezunu, Bektâşi tâlib.

- M. Ali Çelik, 1938 Dodurga doğumlu, Nefes Evlatları'ndan Bektâşî.
- Muharrem Tok, 1911 (1329 h.) Zile Aliçözü (Kasın) doğumlu, Dervişçi Bektâşî.
- Muharrem Tuncer, 1948 Reşadiye Sazak doğumlu, lise mezunu, esnaf, Dedeci Bektâşî tâlibi.
- Mustafa Pekköz, 1959 Doğlacık doğumlu, ilkokul mezunu, İmam Cafer Ocağı tâlibi.
- Mustafa Şener, 1939 Tokat doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Pir Sultan Ocağı tâlibi.
- Mustafa Temel, 1938 Almus Hubyar doğumlu, Yüksek Okul terk, Hubyar Tekkesi Postnişini.
- Nesimi Yıldız, 1931 Zile Küçükaköz doğumlu, İmam Rıza ocağına bağlı Şihanlı aşireti Dedesi, okur-yazar, Dedeci Bektâşî.
- Rıza Pirdoğan, 1968 Tokat doğumlu, ortaokul mezunu, esnaf, Şah İbrahim tâlibi.
- Sadık Arslan (Güzel Dede), 1924 Erbaa Keçeci doğumlu, okur-yazar, Keçeci Baba sülâlesinden dede.
- Sadık Kaplan, 1928 Zile Yalinyazı (Maşat) doğumlu, ilkokul mezunu, Dedeci Bektâşî.
- Saduk Dere, 1933 Keçeci doğumlu, emekli, Keçeci Baba dedesi.
- Süleyman İş, 1933 Zile doğumlu, ilkokul mezunu, emekli işçi, Dervişçi Bektâşî, tâlib.
- Yusuf Özer, 1933 Zile doğumlu, ilkokul mezunu, İmam Rıza ocağı Dedesi, Dedeci Bektâşî.
- II. Kaynak Eserler**
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, İst., 1957.
- BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Berfin Yay., İst., 1995.
- , Şah İsmail Hatai, Yaşamı ve Yapıtları, Kaynak Yay., İst., 2001.
- BİSÂTÎ, Şeyh Sâfi Buyruğu (*Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr*), haz.: Ahmet Taşğın, Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Demeği Yay., Ank., 2003.
- BOZKUŞ, Metin, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik*, Sivas, 2000.
- CENGİZ, Recep, *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, FÜSBE, Elazığ, 2000.
- COŞAN, Esad, *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*, Seha Neşriyat, Ank., ty.
- DIŞKIRAN, Mehmet, *İnançta Devrim (Evrensel Çağır)*, Can Yay., İst., 1996.
- ER, Piri, *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Evrak Yay, Ank., 1998.
- Erdebili Şeyh Safî ve Buyruğu*, haz.: Mehmet Yaman, İst., 1994.
- ERSEVEN, İlhan Cem, *Alevilerde Semah*, Ant Yay., İst., 1996.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektâşîlik*, Selçuk Yay., İst., 1990.
- , *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İst., 1993.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkilâp Kitabevi, İst., 1953.
- , *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkilâp ve Aka Kitabevleri, İst., 1977.
- , *Vilâyet-nâme, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, İnkilâp Kitabevi, İst., ty.
- GÜNEL, Aşık Dummuş, *El Ele El Hakk'a*, Can Yay., İst., 2000.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Akçağ Yay., Ank., 2002.
- İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab, Dâru'l-Maârif*, Kahire, ty.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, haz.: Adil Ali Atalay, Can Yay., İst., 1998.
- İMAM GAZALÎ, *İhyâu 'Ulûmi'd-Din*, ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İst., 1975.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İst., 1990.
- KAYA, Haydar, *Alevi Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*, Engin Yayıncılık, İst., 1996.
- KESKİN, Yahya Mustafa, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*, İlahiyât Yay., Ank., 2004.
- KORKMAZ, Esat, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yay., İst., 2000.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank., 1966.
- MELİKOFF, İrene, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev.: Turan Alptekin, Cem Yay., İst., 1994.

- , *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, çev.: Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İst., 1999.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Veysel Karanî ve Üveysilik*, Dergah Yay. İst., 1982.
- , "Alevî", *DİA*, c. II, İst., 1989, ss. 368-369.
- , "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış", *Bellekten*, c. LXIV, S. 239, Ank., 2000, ss. 129-159.
- ÖZTOPRAK, Halil, *Kur'an'da Hikmet Tarih'te Hakikat*, Can Yay., İst., 1990.
- PAZARLI, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İst., 1968.
- PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İst., 2003.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *XII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2002.
- , "Alevilik ve Bektaşiliğin Ahîlikle İlişkisi -Fütüvvetnamelere Göre-", *İslâmiyât*, c. VI, S. 3, Ank., 2003, ss. 93-110.
- SEM'ÂNÎ, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1998.
- SEZGİN, Abdülkadir, *Sosyolojik Açından Alevilik-Bektaşilik*, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.
- SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Şihabeddin Ömer, *Tasavvufun Esasları -Avârîfu'l-Meârif Tercümesi-*, haz: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, Erkam Yay., İst., 1989.
- ŞENER, Cemal, *Benim Kabem İnsandır*, Ad Yay., İst., 1996.
- , *Alevilik Nedir Şaha Doğru Giden Kervan*, Ant Yay., İst., 2000.
- TORUN, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1998.
- TÜRER, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İst., 1995.
- ÜÇER, Cenksu, *Tokat Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2005.
- ÜZÜM, İlyas, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, Horasan Yay., İst., 2002.
- YALÇIN, Alemdar-YILMAZ, Hacı, "Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türâbî Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler", *HBVAD*, S.,26, Ank., 2003, ss. 83-120.
- YAMAN, Mehmet, *Alevilik İnanç-Edeb-Erkân*, İst., 2001.
- YILDIZ, Harun, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Araştırma Yay., Ank., 2004.
- YÜKSEL, Hasan- SAVAŞ, Saim, *Üveysilikten Bektaşiliğe Kitab-ı Cebbâr Kulu*, Sivas, 1997.